

Raporty o Polsce. Z materiałów Wydziału Ewidencyjnego Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Czechosłowacji

Komunistyczna Partia Czechosłowacji (KPCz) w swoich działaniach wykorzystywała nieoficjalne metody, takie jak: obserwacja, szantaż, usuwanie oponentów z zajmowanych stanowisk, ale także aresztowania oraz wydawanie wyroków skazujących przeciwników politycznych. Właśnie w celu uzyskiwania informacji i utworzenia powiązań z aparatem bezpieczeństwa powstał w 1946 r., na podstawie decyzji sekretarza generalnego Rudolfa Slánskiego, Wydział Ewidencyjny KC KPCz, czyli struktura pełniąca funkcję partyjnego wywiadu. Pierwszym kierownikiem wydziału został poseł KPCz Jan Vodička, zastąpił go jednak wkrótce Karel Šváb, długoletni działacz partii komunistycznej¹.

Wydział praktycznie już od zakończenia II wojny światowej rozpoczął gromadzenie informacji nie tylko o ówczesnych partiach politycznych (narodowi socjaliści, chadecja, demokracja socjalistyczna, słowacka Partia Demokratyczna), ale również o tych, które po 1945 r. zostały zakazane (partia ludowa, Słowacka Partia Ludowa), ale ich członkowie aktywnie działali w strukturach innych ugrupowań politycznych. Dzięki sieci informatorów i agentów, KPCz była doskonale poinformowana o sytuacji wewnętrznej w pozostałych partiach politycznych. Posiadano informacje o sporach wśród partii i osobach, które ewentualnie mogą zgodzić się na współpracę. W tym celu uzyskiwano też kompromitujące informacje dotyczące głównie przeszłości poszczególnych

¹ Karel Šváb (14 V 1904–3 XII 1952) pochodził z rodziny robotniczej. Niedługo po jego narodzinach rodzina przeniosła się do Niemiec, do Czech wrócili po powstaniu republiki w 1918 r. Od początku istnienia KPCz (1921 r.) Karel Šváb był jej członkiem, przeszedł także szkolenie w Moskwie. Podczas okupacji był aresztowany i osadzony w obozach koncentracyjnych, m.in. w Sachsenhausen. Jego siostra Marie, żona legendy czechosłowackiego ruchu komunistycznego Jana Švermy, też była działaczką komunistyczną. Znaczenie Karla Švába w partii szybko rosło, miał też duży wpływ na działalność aparatu bezpieczeństwa, szczególnie *Státní Bezpečnost* (StB). Był członkiem tzw. piątki bezpieczeństwa, czyli komisji, która odpowiadała za działalność służb bezpieczeństwa, organizowanie procesów sądowych, łącznie z przygotowaniem wyroków itd. W 1950 r. został mianowany wiceministrem Ministerstwa Bezpieczeństwa Narodowego. Kiedy rozwinęła się teoria o wrogach wewnętrznych w partii komunistycznej, to właśnie Švába obarczono zadaniem ich wyszukiwania, jednak później sam znalazł się w kręgu podejrzanych i został skazany w procesie z Rudolfem Slánskím.

osób z okresu II wojny światowej. Warto podkreślić, że w późniejszym czasie zbierano również informacje dotyczące wojennej przeszłości członków KPCz.

Ze względu na wartość takich informacji i pragnienie zwiększenia możliwości ich uzyskiwania, na podstawie decyzji Rudolfa Slánského i Karla Švába powstał tzw. Oddział F przy Biurze Rejonowym Bezpieczeństwa Państwa w Pradze (*Oblastní úřadovna Státní bezpečnosti Praha – StB*). Zadaniem działu, w skład którego weszli sprawdzeni członkowie KPCz i funkcjonariusze StB, było zdobywanie zeznań od byłych niemieckich urzędników, które mogły okazać się przydatne przeciwko opozycji politycznej. Materiały dostarczane przez Oddział F nie były jedynym źródłem wykorzystywanym przez Wydział Ewidencyjny. Informacje przekazywały także inne podmioty, w tym Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Ziemiński Wydział Bezpieczeństwa (*Zemský odbor bezpečnosti – ZOB*), wojskowy wywiad i kontrwywiad (II wydział oraz V wydział Sztabu Generalnego MON), nawet Ministerstwo Spraw Zagranicznych czy Ministerstwo Informacji². Wiele wskazuje na to, iż przekazywanie organom bezpieczeństwa informacji pozyskanych przez Wydział Ewidencyjny nie było takie proste³. Przygotowywane sprawozdania były sporządzane na podstawie danych uzyskanych drogą agenturalną, ale również na podstawie analizy prasy zagranicznej i oficjalnych druków.

Obok informacji związanych z poszczególnymi osobami lub ugrupowaniami politycznymi, Wydział Ewidencyjny gromadził również materiały dotyczące konkretnych organizacji społecznych, członków podziemia, funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa czy wojska. Do rąk Karla Švába trafiały także raporty i sprawozdania dotyczące sytuacji międzynarodowej oraz rozwoju sytuacji w innych państwach tzw. demokracji ludowej, w tym również Polski. Zawartość raportów jest zróżnicowana. Niektóre z nich szczegółowo omawiają m.in. sytuację gospodarczą Polski, działalność kierownictwa Polskiego Stronnictwa Ludowego czy polskiej emigracji, natomiast inne zawierają dosyć powszechne i szeroko rozpowszechnione informacje. Z analizy powyższych materiałów wynika, że Wydział Ewidencyjny KC KPCz nie posiadał dobrej orientacji dotyczącej rozwoju wydarzeń w Polsce. Nie odróżniano np. podziemia narodowego od poakowskiego. Warto wspomnieć, że zgodnie z ówczesną praktyką stosowaną przez polską służbę bezpieczeństwa, także i w tym wypadku określano je jako „bandy” lub „grupy terrorystyczne”.

Dokumenty zgromadzone przez Wydział Karla Švába zostały w Archiwum KC KPCz połączone z Wydziałem Informacyjnym i Wydziałem Technicznym

² K. Pacner, *Československo ve zvláštních službách. Pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914–1989. Díl III. 1945–1961*, Praha 2002, s. 10.

³ Kierownik ZOB Štěpán Plaček później podał, iż Šváb niechętnie dzielił się z nim informacjami uzyskanymi za pośrednictwem rezdydentury KPCz; L. Bílek, *Regionální rezidenti*, „Paměť a dějiny” 2012, nr 2, s. 86.

(na czele z Hedviką Synkovą), które odpowiadały m.in. za łączność (usługi kurierskie, telefon, rejestracja, radiostacja, szyfrowanie itd.) oraz ochronę budynków partii i inne sprawy o charakterze technicznym. Zespół „Šváb-Synková” o sygnaturze A KC KPCz 100/36, został po upadku systemu komunistycznego w 1989 r. r. przejęty przez ówczesne Centralne Archiwum Państwowe (*Státní ústřední archiv* – SÚA), przemianowane w 2005 r. na Archiwum Narodowe (*Národní archiv* – NA). Obok dokumentacji aktowej, zawiera zespół archiwalny Wydział Ewidencyjny, a także kartotekę sporządzoną przez pracowników wydziału dla orientacji w zgromadzonym materiale. W ostatnim czasie finalizowana jest cyfryzacja wspomnianego zespołu.

Przedstawione poniżej dokumenty pokazują przykładowe sprawozdania dotyczące rozwoju sytuacji w Polsce. Pierwszy z nich został przesłany przez Ziemski Wydział Bezpieczeństwa II na ulicy Waszyngtona w Pradze do Wydziału Ewidencyjnego KC KPCz. Kolejny dokument nie zawiera informacji o instytucji, ale najprawdopodobniej został sporządzony również w ZOB lub Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, które jest również autorem trzeciego z dokumentów. Pierwszy dokument dotyczy wyborów parlamentarnych w 1947 r., kolejny – napisany w języku słowackim – przybliży ogólną sytuację w Polsce. Warto zwrócić uwagę na podkreślenie, że „nienawiść wobec Rosjan jest powszechna”. W przeciwieństwie do społeczeństwa polskiego, w Czechosłowacji traktowano Związek Sowiecki jako sojusznika.

Nr 1

ZOB II.¹ Praha, dne 22. ledna 1947
OZ-U...472..²
A-V/3³

Hlášení

Věc: Důsledny vítězství demokratického bloku v Polsku
Zpráva od: Vlastní zjištění

Jak všechny dosavadní zprávy z Polska, jak oficiální, tak i neoficiální, potvrzují, přinesly polské volby ze dne 19.1.1947 vysoké vítězství demokratického bloku. Přesto, že oficiální výsledky nebudou ještě v nejbližších dnech známy, zdá se, že demokratický blok získá více než 70% všech hlasů⁴. Z toho lze prozatím usuzovat na tyto výsledky.

1) Politické vítězství demokratického bloku znamená posílení politické posice polské vlády. Je pravděpodobné, že polská vláda využije této posílené posice k tomu, aby zlikvidovala vnitřní nepřátele, především nejrůznější teroristické bandy ať už bojují na vlastní vrub a nebo se opírají o ilegální zahraniční elementy⁵. Je pravděpodobné, že po volbách v Polsku nastane v brzkou všeobecné uklidnění.

2) Polské reakční živly se vítězstvím demokratických skupin nesmíří a budou se pokoušet toto vítězství politicky oslabit, jak je zřejmo již dnes z Mikolajczykových protestů⁶ proti právoplatnosti voleb atd.⁷ Při tom budou podporováni zahraničními vlivy,

¹ Ziemski Wydział Bezpieczeństwa II powstał w 1945 r. jako przeciwwaga Urzędu Bezpieczeństwa Państwa (StB), który znajdował się pod kontrolą narodowych socjalistów. Działy bezpieczeństwa istniały przy ziemskich radach narodowych w Pradze, Brnie (oddział w Ostrawie). Podlegały im rejonowe oddziały w mniejszych miastach. ZOB był podzielony na cztery sekcje: I – bezpieczeństwo wewnętrzne, II – sekcja wywiadowcza, III – sekcja prawna i administracyjna, IV – sekcja ds. transportu. Mimo że głównym zadaniem ZOB-u było prowadzenie działań wywiadowczych, podejmował on częściowo także pracę śledczą – głównie w związku z przesłuchiwaniami zatrzymanych członków Gestapo, Abwehry lub Sicherheitsdienst; zob. J. Dvořáková, *Státní bezpečnost v letech 1945–1953. Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek*, Praha 2007, s. 26–39.

² Obranné zpravodajství (OBZ) – pion kontrwywiadu, którego głównym zadaniem było udokumentowanie pozostałości nazistowskiej sieci wywiadowczej oraz szukanie zbrodniarzy wojennych; *ibidem*, s. 28.

³ Według okólnika z września 1945 r. używany szyfr znaczył: A – Czechy (np. C – Śląsk Czeski), V – oddział rejonowy, 3 – własny numer funkcjonariusza podającego raport (np. 1 – szef oddziału, 2 – zastępca); *ibidem*, s. 32.

⁴ Ocena sytuacji bardzo słuszna, bowiem wkrótce Sejm przyjął ustawę o amnestii, która ograniczyła zorganizowane podziemie niepodległościowe.

⁵ Według oficjalnych wyników, które w związku ze sfałszowaniem wyborów nie oddawały prawdziwej sytuacji, Blok Stronnictw Demokratycznych uzyskał 80,1 proc.

⁶ Ostatnia litera słowa w oryginale nieczytelna.

⁷ Polskie Stronnictwo Ludowe złożyło, tak jak w przypadku wcześniej przeprowadzonego referendum, protest w Sądzie Najwyższym, oczywiście bez rezultatów.

jak je př. zřejmo z toho, že anglický vyslanec, který se silně zkompromitoval spoluprací s teroristickými bandami, byl svou vládou poslán zpět do Varšavy⁸. V polských demokratických kruzích je v tomto aktu spratřována neslýchaná provokace. Udržují se též pověsti, dosud pravděpodobně šířené z okolí Mikolaj[czyka]⁹, o tom, že anglická vláda a po ní vláda USA odvolají své uznání polské demokratické vlády¹⁰. Po vyčerpání těchto politických prostředků se pravděpodobně osoby, které se silně zaangažovaly politicky proti demokratickému bloku, budou pokoušet opustit území polského státu.

3) Teroristické bandy, které byly do poslední chvíle udržovány v domnění, že polské volby přinesou politický obrat ve prospěch zájmů, za které bojují, neboť politická argumentace byla vedena v tom smyslu, že vedou boj většiny proti terorizující menšině, budou porážkou Mikolaj[czykovi]¹¹ strany pravděpodobně silně demoralizovány. Lze předpokládat, že příslušníci těchto band budou své skupiny opouštět a z obavy před stíháním budou pravděpodobně rovněž z Polska prchat. Tento rozkladný proces v reakčních skupinách bude urychlován zostřeným postupem polských bezpečnostních orgánů¹².

4) Lze předpokládat, že se počet běženců z Polska v příštích dnech značně zvýší.

Ministerstvo vnitra proto žádáme, aby v dorozumění s ministerstvem národní obrany a s ministerstvem financí zvýšilo bezpečnostní opatření podél polsko-československých hranic¹³. Dále žádáme, aby na tuto okolnost byly upozorněny všechny bezpečnostní složky i ve vnitrozemí, jakož i všechny okresní národní výbory. Zvýšená bezpečnostní opatření je nutno i učiniti podél hranic s americkým okupačním pásmem Německa a Rakouska¹⁴.

Zhodnocení: Navrhovanými bezpečnostními opatřeními nejen, že pomáháme světmu slovanskému sousedu, ale chráníme i svou vlastní bezpečnost, neboť již v několika případech se rýsuje spojení našich protistátních živlů s polskými teroristy. Je proto nebezpečí, že by polští běženci mohli být našimi protistátními živly používání.

⁸ Ambasadorem Wielkiej Brytanii w Polsce w latach 1945–1947 był sir Victor Cavendish-Bentinck (18 V 1897–30 VII 1990).

⁹ W oryginale niepoprawnie: *Mikolajzik*.

¹⁰ Reakcja krajów zachodnich była bardzo ostrożna. Chociaż tuż po zakończeniu wyborów pojawiły się głosy o sfalszowaniu głosowania i brutalnych metodach władz bezpieczeństwa, rządy krajów zachodnich nie podjęły konkretnych kroków. Wybory uznano za sfalszowane, lecz nie podjęto ważniejszych czynności dyplomatycznych wobec nowego polskiego rządu. Na protest przeciwko bezczynności swojego kraju zdobył się ambasador USA Arthur Bliss Lane, który po wyborach w Polsce zrezygnował ze służby dyplomatycznej.

¹¹ W oryginale niepoprawnie: *Mikolajzik*.

¹² Przewidywania czeskich władz z czasem okazały się nietrafne. Fala uchodźców bowiem malała i w związku z ogłoszoną amnestią liczba członków podziemia niepodległościowego nie wzrosła. „Spaleni” żołnierze najczęściej przenosili się na tereny tzw. Ziemi Odzyskanych.

¹³ Od 1918 do 1949 r. ochroną granic w Czechach, z wyjątkiem czasu wojny, zajmowała się Straż Finansowa podlegająca pod resort Ministerstwa Finansów.

¹⁴ Przyniesiona wiadomość pokazuje brak orientacji pracowników ZOB w ówczesnej mapie Europy, amerykańska strefa Austrii nie graniczyła bowiem z Czechosłowacją.

Zařizujeme: V tomto smyslu byly vyrozuměny naše podřízené složky.

Obdrží: Ministerstvo vnitra.

Zemský národní výbor.

Žródlo: NA, KSČ-ÚV, Šváb-Synková (100/36), 489.4, Hlášení, Důsledky vítězství demokratického bloku v Polsku, k. 1-2.

Nr 2

Informácia

Situácia v Poľsku je veľmi vážna a to jak po stránke hospodárskej tak i politickej.

Poľská vláda nemá dôveru v obyvateľstvo a viac ako 80% obyvateľstva túži po novej vláde. Výnosy vlády sú sabotované a šeptaná propaganda pracuje znamenite.

R[eák]cia je sústredená vo strane Mikolajczyka¹, ačkolwiek Mikolajczyk je [liberálneho]² smýšľania a je pre spoluprácu s SSSR.

Rošíruje sa zpráva, že bude skoro nová vojna a vedľa Poľska, U SA, Anglie, Turecka, Itálie a Nemecka zúčastnia sa vojny proti SSSR.

Vojáci novej poľskej armády čakajú na príchod poľských vojakov z Anglie a I[tálie]³ a hovoria, že bude potom vytvorená nová vláda.

Nenavistí proti Rusom je všeobecná.

V tššinskej otázke poľská vláda je na ústupe. Bola by ochotná likvidovať túto otázku dľa nášho priania, ale chce ustúpiť dostojne tak, aby po vyjednávaní a po dohode došlo k uznaniu Tššinska v ČSR, akožto časť ČSR.

Poľká vláda vie, že potrebuje vo vlastnom záujme priateľské silne Československo. Aby ČSR mohlo byť silné, k tomu potrebuje uhlie, čo má tššinská územie. Toto územie nieje rozsiahle, pre Poľsko nie je dôležité. Poľska vláda však chce, aby poľské obyvateľstvo naslo stejné postavenie aké majú Češi a Slováci.

Poznámka: Vzhľadom na to, že poľska vláda je pokroková a má veľmi ťažkú pozíciu myslím, že by bolo dobré, keby naša vláda ju morálne podporovala a likvidovala tššinsku otázku rokováním.

Žródlo: NA, KSČ-ÚV, Šváb-Synková (100/36), 489.4, Informácia, k. 1.

¹ W oryginalne niepoprawnie: *Relacja*.

² W oryginalne niepoprawnie: *lebirálnego*.

³ W oryginalne niepoprawnie: *Itylia*.

Nr 3

Ministerstvo vnitra
Č. Z-VIII-3491-12/4-46

V Praze dne 24. dubna 1946

Důvěrné

Předmět: Polská emigrace v Číně – obnovení činnosti

Přílohy: /

Ministerstvo vnitra, odbor pro politické zpravodajství, obdrželo zprávu, že polská kolonie v Šanghaji obnovuje činnost, přerušenu japonskou okupací¹. V Šanghaji žije nyní asi 500 Poláků z předválečné doby a na 1500 polských emigrantů z této války².

„Šanghajské echo“? měsíčník polské emigrace v Šanghaji, který měl mezi Poláky za hranicemi pověst nejlépe redigovaného polského zahraničního časopisu, začal opět vycházet a jako dodatek k němu vychází list „Wiadomości“.

Dostane v stejném znění pan předseda vlády, pan náměstek předsedy vlády, předsednictvo vlády, ministerstvo zahraničních věcí, MNO-hlavní správa OBZ³, kanc. pres. republiky, ministerstvo informací, pověřenectvo vnitra.

Za ministra:

Žródlo: NA, KSČ-ÚV, Šváb-Synková (100/36), 489.4, Polská emigrace v Číně – obnovení činnosti, k. 1.

¹ Historia Polonii w Chinach sięga przełomu XVII i XVIII w. Najpierw przybywali tu polscy misjonarze, później zatrzymywali się jeńcy wojenni z armii austro-węgierskiej, byli żołnierze armii rosyjskiej, a także robotnicy i inżynierowie. W latach trzydziestych XX w. w Chinach mieszkało ok. 5 tys. Polaków, ich liczba jednak stopniowo malała. W 1949 r. ok. 1 tys. osób repatriowano do Polski, ale ok. 100 osób zostało; http://www.pekin.msz.gov.pl/pl/wspolpraca_dwustronna/polacy_w_chinach/ [dostęp 30 I 2019 r.]

² Republika Chińska na początku II wojny światowej udzieliła azylu żydovskim uchodźcom z Europy. Na marginesie można dodać, že w 1941 r. do Szanghaju z Protektoratu Czech i Moraw próbował się dostać komunistyczny działacz pochodzenia żydovskiego Bedřich Reicin, drogę jednak skończył w ZSRR.

³ *Obranné zpravodajství* (OBZ), czyli wojskowy kontrwywiad, powstał w 1945 r. w ramach I Czechosłowackiego Korpusu Armijnego na podstawie rozkazu NKWD. Jego zadaniem była głównie kontrola kadr, wykrywanie dezertérów, zdrajców itd., w rzeczywistości jednak zajmowano się wykrywaniem osób niewygodnych dla komunistycznego režimu. W kwietniu 1946 r. z OBZ utworzono V Wydział Sztabu Głównego. Wojskowy kontrwywiad w Czechosłowacji zajmował się wykrywaniem resztek nazistovského podziemia i wysiedlaniem Niemców – dochodziło przy tym do wielu mordów i wykorzystywania materiálůw Gestapo i innych niemieckich władz dotyczących opozycji politycznej. OBZ współpracował z NKWD przy areztowaniu i kontrolowaniu osób nastawionych antykomunistycznie. Po przejęciu władzy w lutym 1948 r. czechosłowacki wywiad areztował byłych żołnierzy z Zachodu. Poddawano ich okrutnym torturom, internowano w obozach itd. Na czele OBZ, a później V Wydziału, stał Bedřich Reicin, skazany w 1952 r. w procesie z Rudolfem Slánskím.